

Folyóiratról nemigen szokás ismertetőt írni, hogy most mégis ezt tesszük, annak legfőbb oka az, hogy a Geoforum legutóbbi különszáma Kelet-Európával, a térségben zajló társadalmi és gazdasági folyamatok területi aspektusait foglalkozik. A 12 tanulmányt tartalmazó kiadvány egy érdekes, színes válogatás a térséggel foglalkozó prominens geográfusok és társadalomtudósok legújabb kutatási eredményeiből.

A kötet a szerkesztő, I. HAMILTON gondolatgazdag bevezetőjével indul. Ezt követően a napjainkban oly divatos regionalizmus és területi identitástudat témakörében olvashatunk érdekesítő tanulmányt ENYEDI Gy. tollából „Kelet-Közép-Európa: egy európai régió” címmel, amely újabb adalékkal szolgálhat a Közép-Európa kontra Kelet-Közép-Európa vitához. A szerző egyebek mellett hitet tesz a 8 egykori szocialista országot és Görögországot magába foglaló Kelet-Közép-Európa történelmi és geopolitikai létjogosultsága mellett. Oszlja Timothy Garton Ash, a jónévrű brit politológus és közfő megállapítását, mely szerint Közép-Európa mint régió politikai és gazdasági szempontból nem létezik, s az csupán szellemi, kulturális szempontból fogható meg.

A következő fejezetben HAMILTON a kelet-európai országok gazdasági helyzetéről az országcsoport kilátásairól, ill. kilátástalanságáról értekezik. Elemzésében érinti az eladósodás, a mértékelen fegyverkezés és az ipar túlzott hadiipari orientáltságának, torz szerkezetének kérdését, az ebből fakadó hátrányokat. Tétélesen is felsorakoztatja a térséget sújtó gazdasági recesszió legfontosabb okait, s egy átfogó gazdasági reform szükségességét sürgeti. Tanulmánya végén konkrét lépéseket javasol a volt szocialista országok gazdasági bajainak enyhítésére, úgymint privatizáció, különleges gazdasági övezetek és vegyes vállalatok létesítése stb.

Kár, hogy a szerző (családi kapcsolatainál fogva) elsősorban csak a lengyel példán keresztül próbálja meg a kelet-európai országok gazdaságára vonatkozó következtetéseit levonni. Ezen túlmenően, helyenként felszínesen átsiklik bizonyos folyamatok mélyebb elemzésén, s adatbázisa is torz megállapításokhoz, esetenként tárgyi tévedésekhez vezet, kivált a magyar gazdaság és az országcsoport más országainak általános gazdasági fejlettségi színvonalát illetően.

Külön szerencse, hogy a szerző végső megállapításainak egyike — mely szerint senki se várjon Kelet-Közép-Európában mélyreható, s legfőként gyors változásokat — napjainkra már meghaladottá vált.

A harmadik tanulmányban ENYEDI Gy. a kelet-közép-európai urbanizáció, vagy ahogyan sokan nevezik a „szocialista urbanizáció” jellemvonásait igyekszik egybevetni földrésziünk Ny-i felének városfejlesztésével. A szerző újfent hitet tesz amellett, hogy a kelet-európai volt szocialista országok urbanizációs folyamata nem képviseli a modern kori urbanizáció egyik új modelljét, mivel ugyanazok a stflusjegyek és fejlődési szakaszok ismerhetők fel K-en, mint Ny-on, csak időben megkésve, és a sajátos történelmi viszonyoknak megfelelő formában.

ENYEDI sorra veszi a késleltetett urbanizációban szerepet játszó legfontosabb tényezőket. A szocialista településfejlesztési politika legnagyobb hibájának az egyenlősít és a központi tervezés korlátlan uralmát tünteti fel. Az egyenlősdi a városokban az óriási méretű, uniformizált lakótelepek rohamos terjedéséhez, a társadalom homogenizálását is szolgáló panel-apartmanok túlsúlyához vezetett. Tanulmánya végén a kelet-európai országok egyedi urbanizációs tapasztalatait elemzi.

A szerkesztők bevezető munkáit esettanulmányok követik, amelyekben helyenként túlteng az empirika, így ezen a helyen csak a szélesebb olvasóréteg számára is tanulságul szolgáló eredményekre hívjuk fel az olvasó figyelmét.

Lengyelországban az 1980-as évek során a korábbi urbanizációs és népességmigrációs trendet felváltotta a fejlett urbanizációs szintű országokból jól ismert dekoncentrációs folyamat. Vajon utólrte-e Lengyelország a fejlett Nyugatot? Ennek a kérdésnek ered nyomába P. KORCELLI, aki matematikai modell segítségével elemzi a népességmozgás múltbeli irányait s prognosztizálja a jövőbeni lehetséges változásokat. Megállapítja, hogy a 80-as évek közepére a korábbi évtizedhez képest jelentősen mérséklődött az ipar szerepe a belső vándorlásban, s népességmozgató képességét sok tekintetben a lakásellátottság (konkrétan: a lakáshiány) vette át. A szerző véleménye szerint az ipari munkahelyek csökkenése és a krónikus lakáshiány csak ideiglenesen vetette vissza a népesség városba áramlását, s a hosszú távú népesedési és migrációs prognózisok az 1990-es évekre ismét egy intenzívebb népességkoncentrációs folyamatot valószínűsítenek.

Közudott, hogy egy régió városhálózata nagyfokú stabilitással rendelkezik, ami eltérő gazdasági és politikai rendszerek idején is fennmarad. Ezzel kapcsolatban vizsgálja J. MUSIL Csehország 1869 és 1980 közötti városhierarchiáját. A szerző a városok egymáshoz és önmagukhoz viszonyított népességszám-változása alapján, kvantitatív úton tárja fel a városállományon belül végbement aránytelődásokat. MUSIL vizsgálata a településhálózat polarizálódásának ciklikus természetét igazolja.

J. HEINZMANN és P. KARRASCH az NDK gazdasági szerkezetváltásáról, a tudomány és technika vívmányait szerintük legjobban alkalmazni tudó ipari kombinátok várható földrajzi hatásáról értekezik — napjainkra azóta már időszerűtlené vált tanulmányában. Ezzel szemben igen aktuális kérdéssről, a nem mezőgazdasági jellegű magánszféra lengyelországi növekedéséről és a gazdaságban jelenleg betöltött szerepéről szól E. KIREJCZYK munkája. Újfent igazolódik, hogy a kis- és közepes méretű magánvállalkozások versenyképessége jóval meghaladja a hatalmas állami vállalatokét, s ez a szektor a piacgazdaságra áttérő kelet-európai országok egyik menekülési lehetősége a szerkezetváltás okozta nehézségek elől.

M.-C. MAUREL dolgozata a föld tulajdonviszonyának és a helyi önkormányzatok szerepének az összefüggését vizsgálja a kelet-európai országokban a 2. világháborút követő időszakra vonatkozóan. Rámutat, hogy a sorozatos fúziók nyomán kialakított hatalmas agrárkombinátók jelentősen megváltoztatták az alapfokú közigazgatási centrumok hálózatát. Egyes települések — központi beavatkozás hatására — előnyös helyzetbe kerültek másokkal szemben, ami a településhálózat egyes elemeiben a helyi önkormányzat, majd végső soron a helyi társadalom eróziójához vezetett.

A következő tanulmányban B. DOMÁNSKI ismerteti annak a 25 dél-lengyel városra kiterjedő kérdőíves felmérésnek az eredményét, amely a helyi lakosságnak az ipartelepítésekre és a helyi iparfejlesztésre vonatkozó véleményét igyekezett szondázni. A felmérésből egyebek mellett megtudhatjuk, hogy az ipari funkcióval szemben foglalt állást az iparosodott városok lakosságának jelentős része (nyilvánvalóan ökológiai megfontolásból), míg a kevésbé iparosodott kisvárosok lakói, még mindig a magasabb szintű szolgáltatások és infrastruktúra zálogának tekintik az ipartelepítést.

Ugyancsak az ipartelepítéssel, és ugyancsak Lengyelországgal foglalkozik az amerikai A. RYDER, aki a Nowa Huta-i Lenin Acélművek telepítésében szerepet játszó tényezőket veszi vizsgálat alá. A szerző megállapítja: bár az acélkombinát telepítésében a központi hatalom elsődleges célja Krakkó proletarizálása volt, a városban a város és a kombinát lakónegyede egymástól független fejlődési pályán mozgott, sokszor egymással is versengve a fejlesztési forrásokért.

OROSZ É. a magyar egészségügyi szolgáltatások területi egyenlőtlenségeit, a lakosság egészségügyi állapotának térbeli differenciáit elemzi tanulmányában. A befejező tanulmány, R.J. KAISER tollából, Jugoszlávia tagköztársaságainak gazdasági fejlettségbeli eltéréseit, a kiegyenlítésre törekvő központi gazdaságpolitika sikertelenségét elemzi.

A tanulmánykötet megjelenése jól időzített volt, s arról már nem a szerkesztők tehetnek, hogy a nyomdai átfutás közben számos kérdésre és problémára választ kaptunk a térségben lezajló gyors és mélyreható változások nyomán.

Hogy még sem vált teljesen időszertülné a Geoforum jelen tanulmánykötete, az nem kis részben a szerzők és a szerkesztők magas fokú szakmai hozzáértésének, és a tanulmányok színvonalának köszönhető. Fontos referencia anyagot vehetnek kezükbe a Kelet-Európával foglalkozó geográfusok, ami jól hasznosulhat egyebek mellett a térség gazdaságföldrajzának oktatásában is.

KOVÁCS ZOLTÁN

Hoffmann, G.W. (ed.): Europe in the 1990's —a geographic analysis. John Wiley & Sons, 1989. 759 p.

Az idejétmúltság és az irrelevancia kockázatát kell vállalnia annak, aki napjainkban Európa regionális gazdaságföldrajzának megírására vállalkozik. A közelmúlt korszakos társadalmi és politikai változásai új térbeli rend alapjait teremtették meg kontinensünkön. Ennek során nem csak Európa politikai térképe rajzolódott újjá, de fokozatosan átalakulóban van a munkamegosztás és a termelés hagyományos területi rendszere, lazulnak a korábban merev gazdasági integrációs szálak, s új gazdasági súlypontok vannak kialakulóban.

Mindezek ismeretében érdekes élményt nyújthat (mi több, fontos adalékul szolgálhat számunkra!) ez a tankönyv, hiszen arról szól, hogyan látják az amerikai geográfusok a vén Európát a huszadik század alkonyán, közvetlenül a régi rend összeomlása előtt.

A könyv „A geography of Europe” (Európa földrajza) címen először 1953-ban látott napvilágot, s immár hatodik — igaz, többször módosított — kiadását érte meg. Mivel amerikai geográfusok egész generációja szerezte Európára vonatkozó ismereteit ebből a könyvből, lássuk hát, milyen képet alkotó rólunk az 1990-es évek amerikai egyetemi hallgatója?

A könyv tematikailag három nagy egységre tagolható. Az első négy fejezetben a szerzők a kontinens általános földrajzi képének felvázolására vállalkoztak. Ennek keretében ismertetik Európa történeti földrajzi fejlődését, az európai államok kialakulását, a településhálózat és a nagy gazdasági régiók evolúcióját. Ezután kontinensünk természeti, társadalmi és gazdasági viszonyainak bemutatása következik egy-egy fejezet erejéig. A könyv részletesen elemzi azokat a tényezőket, amelyek Európa politikai és gazdasági megosztottságában a főszerepet játszották, s rávilágít arra, hogy a jelenleg fennálló megosztottság természetellenes és időlegesen fogható fel, mivelhogy kultúrföldrajzi értelemben Európa egységes egész. Igaz viszont a fejezet zárómondata: „Európa egysége még nem valósult meg”.